

Lite nytt om Frode Berg

En god nordmann: Fortellingen om Frode Berg

Trine Hamran

Oslo: Gyldendal 2019

224 sider. ISBN 9788205519725

En uvanlig spion: Frode Berg, norsk etterretning og spøkelsene fra den kalde krigen

Øystein Bogen

Oslo: Kagge forlag 2019

247 sider. ISBN 9788248923220

Omtalt av **Lars Rowe** [seniorforsker, Fridtjof Nansens institutt, lrowe@fni.no]

16. april 2019 falt dommen mot Frode Berg. Den pensjonerte norske grenseinspektøren ble i Moskva byrett idømt 14 års fengsel for spionasje. Kort tid før dette ble to bøker om saken lansert i Norge. Med nærmest identiske bokomslag og beslektete titler signaliserer de at vi vil få ny innsikt i hvem personen Frode Berg er og hva som drev ham til å utføre handlingene han sto tiltalt for i Moskva. Begge bøkene skuffer litt i så måte.

Først må det presiseres at vi ikke snakker om akademiske utgivelser. De kan dermed vanskelig vurderes etter faglige kriterier, slik dette tidsskriftets bokomtaler vanligvis gjør. Det dreier seg om to observerende tekster, der forfatterne redegjør for hendelsesforløpet fra sine ulike ståsteder: Hamran gir en personlig beretning med utgangspunkt i sitt vennskap med Frode Berg, mens Bogens posisjon naturlig nok preges av kunnskap opparbeidet gjennom hans mangeårige journalistiske dekning av Russland generelt og i den senere tid av Berg-saken spesielt.

I Trine Hamrans bok er det få overraskelser. Boken *En god nordmann* bringer lite til torgs som ikke vil være godt kjent for enhver med en viss interesse for Frode Bergs skjebne. Dette har Hamran sørget for selv, i og med at hun tidligere har delt sin historie i norske medier, riktignok i en mer kondensert form. Og det kan tenkes at hennes budskap egner seg best i kortform. Bokversjonen fylles av en del stoff som forekommer i hvert fall denne leseren saken uvedkommende – som Hamrans krevende personlige situasjon – og dessuten en del beskrivelser av miljøer og stemninger som virker litt malplasserte. På side 166, der Hamrans møte med Bergs russiske advokat omtales, finner vi ett av mange eksempler: «Risnes ga oss et møterom med vinduer ut mot korridoren og ut mot foajeen i det store forretningsbygget. Han satte fram kaffe og sjokolade til oss.»

De omstendelige stemnings-, miljø- og personskildringene er skjønnlitterære grep, og antakelig ment å bringe leseren nærmere sakens kjerne. Tidvis, i hvert fall for undertegnede, har de en motsatt effekt, og framstår som hindre på veien mot det de fleste lesere vil være opptatt av, nemlig forspillet til og utviklingen i prosessen mot Frode Berg. En annen sjangeroverskridelse er Hamrans bruk av elementer fra biografisk litteratur. Forfatteren kaster innledningsvis et raskt blikk på Frode Bergs barndomsår i Trondheim. Det er uklart hvorfor denne beskrivelsen har fått plass, og hvordan den bringer oss nærmere en forståelse av personen Frode Berg. Til det er den for overflatisk.

Hamran har med denne utgivelsen neppe siktet seg inn på å informere akademikere med Russland som forskningsfelt. Hennes prosjekt er vel snarere å presentere et portrett av vennen Frode Berg, og i det lykkes hun godt. Et stort antall passasjer i boken bærer vitne om at Berg er en omsorgsfull person med et brennende engasjement for sine nære og for frivilligheten i Sør-Varanger kommune. Slik oppnår hun å fylle ut bildet av Frode Berg på en positiv måte. Men spørsmålet må likevel stilles: Er dette en god nok grunn til å skrive en bok?

Heller ikke Bogens *En uvanlig spion* leverer vektige nye bidrag til vår forståelse av Berg-saken. Til det hviler den, som Hamrans bok, i alt for stor grad på stoff som allerede er kjent for den alminnelige avisleser. Deler av boka synes dessuten å være svakt forbundet med Berg-saken. Bogen tillater seg et antall avsporinger som bare delvis rettferdiggjøres som relevante. Særlig gjelder dette kapitlene seks og ni, som virrer litt formålsløst mellom temaer som russiske cyber-angrep, Gorbatsjovs reformpolitikk, Putins bakgrunn fra det sovjetiske sikkerhetsapparatet, CIA-spionasje i Moskva i 1980-årene og russisk kontraspionasje. Bogens skarpe penn gjør dette til underholdende lesing. Men forbindelsen til bokens hovedtema – prosessen mot Frode Berg – er uklar.

Også Bogen eksperimenterer med skjønnlitterære grep, og lykkes bedre med dette enn Hamran. Han gjenskaper den dystre stemningen som innhyller saken, som for eksempel i beskrivelsen av Frode Bergs ankomst til Lefortovo-fengslet i Moskva: «En knirkende jernport åpnet seg sakte i den skitne, grå muren, og bilen kjørte inn i en sluse som var omkranset av piggråd» (s. 27). Blant annet med slike midler minner Bogen leseren hele tiden om det dypt tragiske i det som har skjedd: at Frode Bergs liv bak murene i Moskva er fylt av uhygge, frykt og håpløshet.

Bogens tekst blir tydeligere etter hvert som den skrider fram. Der fortellerstemmen og betydningen av ulike tekstbiter er noe uklar i tidligere kapitler, finner budskapet sin form mot slutten av boken. Bogens gjennomgang av norsk etterretningstradisjon i etterkrigstiden (særlig kapitlene elleve og tolv) danner en plausibel bakgrunn for hvordan Berg-saken kan forstås i dag. Her lener Bogen seg mest på Olav Riste og Arnfinn Molands *Strengt hemmelig* fra 1997 (ikke 1977, som det står i litteraturlisten), og er i stand til å sammenstille dette forskningsarbeidet med sine egne betraktninger. I disse passasjene får leseren et innblikk i forskningslitteraturen samtidig som teksten gir et godt bilde av forfatterens ståsted.

Bogens hovedargumentasjon blir presentert i det avsluttende kapitlet, der han går langt i å kritisere norske etterretningstjenester for amatørskap, manglende etikk,

overdrevne ambisjoner og altfor stor risikovillighet, særlig på vegne av utrente sivilister. Bogen er her på sitt tydeligste. Leseren sitter igjen med et klart inntrykk av hvor forfatteren ønsker å plassere seg i dette debatt-landskapet.

De to bøkene er preget av at forfatterne, som alle andre utenforstående i Berg-saken, har sparsomt med informasjon å bygge sine beretninger på. Likevel bidrar begge med kontekst som nok kan vekke interesse hos et allment publikum. Hamran gir, som Bogen, innblikk i utviklingen i Sør-Varanger etter Sovjetunionens sammenbrudd og åpningen av den norsk-russiske grensen, med særlig vekt på perioden etter annekteringen av Krimhalvøya i 2014.

Bogen forsøker å se Frode Bergs skjebne i et storpolitisk bilde. Som nevnt går han tidvis litt langt i sin kontekstualisering, men bidrar likevel med et overblikk som har en verdi for allmennheten. Han gir dessuten en grundig og ryddig gjennomgang av hendelsesforløpet i Berg-saken, stort sett med referanser til ulike nyhetsartikler. Dette er nyttig i seg selv. Men kanskje viktigere er det at han gir klarere innblikk i de ulike debattene som har kommet i kjølvannet av Berg-saken, og særlig de som er knyttet til praksiser i norsk etterretning.

Likevel framstår både Bogens og Hamrans bøker som premature utgivelser. Felles for tekstene er, som nevnt, at de i hovedsak benytter materiale som er kjent for de som har fulgt Berg-saken i norske medier. Dermed byr de ikke i særlig grad på nye innsikter. For dem som ikke kjenner saken fra det norske mediebildet, kanskje noen av dette tidsskriftets ikke-norske lesere, vil bøkene raskt gi god oversikt over hendelsesforløpet. Men forfatternes kontekstualiseringer – Hamrans personlige beretning og Bogens utforskning av det politiske og etterretningsmessige omlandet – gir ikke tilstrekkelig merverdi til at bokformatet oppleves naturlig.

Men verken Gyldendal eller Kagge forlag hadde tid til å vente på prosessens foreløpige slutt punkt, nemlig domfellelsen i Moskva. Jeg vil mene at bøkene ville ha kommet for tidlig også om forlagene hadde utvist såpass tålmodighet. Som Bogen selv viser til, innebærer ikke nødvendigvis domfellelsen noen avslutning – kanskje er spillet om Frode Berg bare i startfasen.

Forhåpentlig, særlig for hovedpersonen og hans nærmeste, vil Berg-saken fortsatt ha aktualitet og bli dekket av ulike medier. Den videre prosessen mot en eventuell løslatelse vil formodentlig gi omverdenen bedre innblikk i hva som har skjedd, og hvorfor det skjedde. Med tiden blir det nok muligheter til å studere saken i større bredde fra både journalistiske og akademiske synsvinkler. Men det er min oppfatning at denne tiden ennå ikke har kommet. Kildetilfanget synes fremdeles for snevert til å rettferdiggjøre bokutgivelser av typen som er omtalt her.

Skjebnen som har rammet Frode Berg, hans familie og hans venner er dypt tragisk. Skal den brettes ut på boksider, bør framstillingene i det minste bære i seg ny substans. Dette kravet oppfylles verken i Hamrans eller Bogens utgivelser. Man kan argumentere for at den eneste som virkelig kan gi oss ny innsikt i denne saken, for tiden sitter fengslet i Moskva.